

FLL/fil

EXPEDIENT: Etnologia 1988/15

ASSUMPTE: Col.locació de una reixa al campanar per evitar accidents

LOCALITAT: Alfara del Patriarca

INTERESSATS: Església parroquial de Sant Bertomeu d'Alfara del Patriarca

Ajuntament d'Alfara del Patriarca

Servei de Patrimoni Immoble

El Dr. FRANCESC LLOP I BAYO, Tècnic d'Etnologia del Servei del Patrimoni Cultural Moble,

I N F O R M A

sobre la petició de permís per instal.lar una reixa al campanar d'Alfara del Patriarca per evitar accidents per la caiguda de batalls.

Aquest informe s'el.labora després de una vista d'inspecció realitzada el 28 de juliol de 1988, a la vesprada i a la poqueta nit.

La caiguda de un batall en el moment de un vol general de campanes i precisament quan estava la plaça plena de gent ha motivat la idea d'instal.lació d'una reixa de ferro que cobreixca el "portal" o finestra de la torre on volteja la campana, de manera que en el cas de nous accidents no torne a caure el batall al carrer.

La idea de la reixa no és nova: ha estat instal.lada en pobles més o menys veïns com Vinalesa, Montcada o Alboraià. En tots aquests llocs la col.locació fou motivada per la caiguda més o menys repetida de batalls, generalment per trencament del martell de ferro.

Per a analitzar aquesta petició cal tindre en compte una sèrie de dades:

- Les reixes instal.lades en campanars no formen part de la tradició valenciana. A penes podem esmentar exemples de finestres protegides, especialment per reixes. És ben cert que la torre de la Seu de València, el Micalet, tenia fins a vint anys, unes portes de fusta, que cubrien la major part de l'obertura; en aquest cas, però, es tractava de fer una gran caixa de ressonància, motivada i necessitada pel gran tamany de la torre.

Únicament en contextes culturals ben allunyats del nostre, com ara la Vila de Madrid, és usual la col.locació d'aquestes reixes. Cal tindre en compte, però, que les campanes tradicionals castelleses funcionaven de manera ben distinta a les històriques valencianes, amb uns eixos realçats que rebaixaven l'eix de rodament a la mitat de la campana, precisament com ara ho fan les campanes electrificades.

- Tots els casos esmentats de torres enreixades son posteriors a l'electrificació de les campanes. La motorització, realitzada en la major part de pobles, viles i ciutats valencians, fou un procés salvatge que destruï conjunts de campanes, que impedí els tocs tradicionals i que modificà de manera notable la sonoritat dels bronzes. No entraré ara en totes aquestes pèrdues, ben importants, que empobriren

massa l'acústica i la tradició dels tocs locals.

Tampoc entraré en l'estètica de les velles campanes, que molts defensen com a fonamental, però que no afecta ni a la sonoritat, que hauria de ser el motiu més important, ni a la mecànica de les campanes. Vullc insistir en la part mecànica, que justifica la petició de la reixa al campanar. Com és sabut les trujes o contrapesos tradicionals de les campanes eren de fusta, amb un pes que variava de 3/4 a 2/3 del del bronze. Més enllà de la sonoritat que produïen i reforçaven aquestes peces, cal notar que l'eix de rodament estava més alt que les ances de la campana, per el que el batall, encara més baix, només patia els esforços deguts al seu pes i al moviment de rotació. Al rodar les campanes, el batall pegava un fort colp, ben sec i vibrant, i amb molta més força que els actuals de les campanes motoritzades. Així i tot no se trencaven a penes batalls.

Les campanes mecanitzades tenen els eixos de rodament rebaixats de manera que la mateixa campana serveixca en part de contrapés. Hi ha algunes que tenen l'eix tan baix que la part superior del bronze s'equilibra amb la part inferior, de manera que amb un mínim esforç tota la copa roda. Eixa economia de esforç motivà als industrials per a vendre llurs instal.lacions: amb motors cada volta menys potents podien fer rodar campanes majors. L'estalvi de potència tingué, però, efectes desastrosos. Si la sonoritat canviava rotundament, tant en timbre com en volum, la part mecànica que més patia ara era precisament el batall, que per la seua movilitat estava exposat a moviments opostats. Com per altra banda era precís augmentar la sonoritat, calia fer batalls majors. Com a resultat de tant d'esforços, el batall solia trencar-se més sovint. Quan diem "trencar-se" això no vol dir soltar-se de la campana, que seria un problema de mala instal.lació: el trencament típic dels batalls de campanes mecanitzades té lloc justament per la mitat del martell, on està patint problemes de torsió.

Alguns fonedors de campanes, que ha penes han treballat en terres nostres, ho resolveren posant uns batalls amb "canya" de fusta o de tub de ferro. La fusta o el tub buit amortien els colps, i a penes es trencaven aquests batalls. La sol.lució no és nova: els fabricants històrics de campanes aragoneses, que solien posar-les molt equilibrades per a minimitzar l'esforç, ja gastaven batalls amb una canya de fusta i una grossa "porra" de ferro.

En terres valencianes, però, els motoritzadors, en compte de alleugerar els batalls, proposaren sol.lucions més complicades encara; així, a Alfara del Patriarca i a molts altres pobles, soldaren un cable d'acer del batall a l'ancoreta o part superior del martell. Així, si es trencava per la mitat el batall, quedava agarrat a la part superior i per tant no caia al carrer. No obstant totes eixes precaucions, en el cas que ens ocupa, com la campana seguí rodant un moment, el temps d'anar a parar-la fou prou per a que es trencara també el gros fil d'aram i caiguera tota la peça, de uns quants kilos, al carrer.

- Al problema de la col.locació del batall cal afegir un parell de questions més, també de caràcter mecànic:

- les campanes elèctriques no estàn a penes conservades: abans el mateix campaner s'encarregava del seu manteniment i com era el primer interessat i responsable en evitar accidents, soliar revissar-ho tot més o menys regularment.

- les campanes elèctriques roden de dins a cap a fora, com és el cas de la campana major de Alfara del Patriarca, que vàrem provar per uns moments. Els campaners tradicionals sempre recomanaven que, en cas de batalls mal lligats i havent necessitat immediata de tocar, es fera de fora cap a dins, com "tirant" de la campana i no "empuixant-la"; en eixe cas, a banda de conseguir efectes més sonors (la

primera batallà, la més forta, sona al carrer i no a l'interior de la torre), si es trencava o es soltava el batall, caia dintre i no a l'exterior.

Queda finalment per analitzar la reixa, ja realitzada, i que hem vist feta per un ferrer local de Vinalesa. El conjunt de ferros està ben realitzat i també ben protegit (doble capa de pintura) i disposat per esser col.locat a la torre.

Així i tot no acabem de veure-la instal.lada en la torre: sembla que la sol.lució proposada no té relació en el problema plantejat: per evitar que caiga, si és que cau, un batall que pot pesar comn a molt una o dues dotzenes de kilos, caldria posar una reixa que pot pesar tres o quatre cents, amb tots els problemes estructurals que els tècnics de Patrimoni Immoble plantejaràn.

No creiem que la possible instal.lació de la reixa afecte a la sonoritat de les campanes, però si sembla afectar a la estètica i a la manera tradicional de fer els campanars de l'Horta i altres comarques valencianes.

Semblaria més oportú plantejar un procés de restauració que permetera a curt terme assegurar que no puguen caure els batalls trencats al carrer i que a més llarg terme permetera recuperar no tan sols la seguretat i la estètica, però la sonoritat de les campanes. Aquest procés a llarg terme, que hauria d'estar coordinat amb la restauració de la campaneta gòtica, de la qual redactem informe a banda, seguiria idealment els següents passos:

A curt terme: - inversió del sentit de volteig de les campanes, especialment de la que recau al carrer, de manera que dificulte, en cas de trencament, la caiguda del batall o altres peces de l'interior de la campana.

- col.locació de batalls llaugers, de canya de tub de ferro, amb ancoreta com els actuals així com relligats amb un troç de fusta o soquet entre batall i campana, del tamany adequat a cadascun bronze.

- la reixa, malgrat i tot ja ser realitzada, no sembla massa adequada a la torre, pels motius exposats.

A llarg terme: - recuperació de les trujes de fusta de les campanes (part de les quals estàn conservades en l'església) i reinstal.lació d'aquests contrapesos, profitant motors actuals de manera que puguen les campanes ser tocadés tan manualment com automàtica.

Açò és tot el que tinc l'honor d'informar a V.I. qui no obstant resoldrà com més convinga.

València, 28 de juliol de 1988

Vist i plau
EL CAP DEL SERVEI

IL.LM SR. DIRECTOR GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL